

Original scientific paper
UDC 025.2+025.85/61/497.1

Neda ANZULOVIC, Split

MEDICINSKE KNJIGE U PRIVATNIM I CRKVENIM BIBLIOTEKAMA TROGIRA I SREDNJE DALMACIJE*

Pristupajući ovom bibliografskom osvrtu na medicinska izdanja u našim bibliotekama, bila sam u dvojbi hoće li biti dovoljno građe za rad koji bi mogao biti svrsishodan i zanimljiv i medicinskim stručnjacima. Nakon uvida, međutim, u tri najvažnije stare, a sada i jedine biblioteke u Trogiru, mogla sam sa zadovoljstvom utvrditi da građe ima toliko da je doista vrijedilo truda iznijeti je „iz prašine” na svjetlo dana. Ovo je samo figurativno rečeno, jer su knjige u tim bibliotekama seriozno i ljubomorno čuvane. Količina i kvaliteta medicinske literature u samom Trogiru su takve da bi same za sebe bile dovoljne za jedan ovakav prikaz. Stoga ću se samo letimice osvrnuti i na još neke bibliotečne fondove uz našu obalu i na otocima Hvaru i Korčuli u kojima sam, za ovu priliku, istraživala zastupljenost medicinske literature.

Opće je poznato da se razina kulture jednog kraja ili naroda mjeri njegovom pismenošću, odnosno arhivskom građom i knjigama koje su proizvod same dotične zemlje ili su kao produkt skupljačkog interesa i potreba uvezene iz inozemstva. Sagledavajući naše krajeve i prilike u prošlosti (mletačka okupacija, stalna opasnost i borbe protiv Turaka, siromaštvo i zaostalost) moramo s pravom biti prijatno iznenađeni visokom razinom obrazovanja i stremjenja tadašnjeg sloja školovanih ljudi, bilo iz svjetovnog bilo iz crkvenog staleža u Dalmaciji, koji su stvarali svoje biblioteke, dopunjavali ih, čuvali i ostavljali u nasljedstvo. Zahvaljujući svojim pomorskim vezama, Dalmacija je bila u prednosti pred ostalim našim krajevima, te je uvijek prva dolazila u dodir sa svim novim događajima, prvenstveno, naravno, s onima na Apeninskom poluotoku. Putujući, studirajući ili trgujući s raznim apeninskim gradovima i državama (Venecija, Padova, Bolonja i dr. naši su ljudi donosili odande i knjige, pa nije ni čudo što su baš one iz tih gradova i najbolje zastupljene u našim javnim i privatnim bibliotekama do I. svjetskog rata.

Za vrijeme studija u inozemstvu naši ljudi su učeći isto gradivo i kod istih profesora kao i ostali studenti, stjecali odgovarajući stupanj znanja iz svoje profesije, a također i opću kulturu, što se sve ogleda upravo u tim, do danas sačuvanim, obiteljskim i crkvenim (samostanskim)

* Rad je saopšten na naučnom skupu „Povijest zdravstva u Dalmaciji” povodom „180. obljetnice osnivanja prvog medicinskog studija u Hrvatskoj u Trogiru” 12. X 1987. god. u Trogiru.

bibliotekama. One pokazuju da je taj sloj naših ljudi bio tada po svom talentu, znanju i obrazovanju ravnopravan s onim na susjednoj obali. Otuda i činjenica da gotovo sve medicinske knjige koje se u tim bibliotekama čuvaju, potječu s područja Apeninskog poluotoka, gdje se pratila u stopu europska znanost, i gdje su se na talijanski jezik prevodila sva važnija djela, pa tako i medicinska, s norveškoga, engleskoga, francuskoga, španjolskoga, njemačkoga jezika, djela u kojima su se ogleдали novi dometi i nove, često sukobljene struje u medicinskoj znanosti. Sve se to jasno oslikava još i danas na policama naših biblioteka.

Što se, dakle, može naći u trogirskim i drugim bibliotekama o kojima je ovdje riječ? Začuđujuće mnogo! Od najstarijih izvora, tj. statuta primorskih gradova, pa arhivskih spisa koji nisu obuhvaćeni u ovom prikazu, a u kojima se nalaze mnogi dragocjeni podaci i s ovog područja, preko Lucićeva djela „*De regno Dalmatiae et Croatiae*”, (Amsterdam, 1666) s dramatičnim opisom kuge u Splitu splitskog biskupa Marina Cuteisa, sa sličnim Farlatijevim podacima u „*Illyricum sacrum*”, „*Kraljskog Dalmatina*” (1806—1810),¹ do brojnih oglasa, izvještaja, proglašenja, brošura, rukom pisanih „likaruša”, uz brojne knjige, časopise, enciklopedije, leksikone i rječnike, što se sve čuva i u tri trogirске biblioteke. Poznato je da su u Trogiru postojale i druge, ne manje znamenite biblioteke, da samo apostrofiramo onu Fantina de Vale² i obitelji Cipicco,³ obje iz 15. st., ali su one, nažalost, nestale netragom. Ove pak o kojima ćemo pisati jesu dobro očuvane i dandanas brižno čuvane biblioteke: obitelji Garanjin-Fanfonia,⁴ sada u sklopu Muzeja grada Trogira, obitelji Slade-Šilović⁵ i Trogirskog kaptola.⁶

Radi bolje preglednosti ovog izlaganja koje je, možda, samo po sebi suhoparno i manje zanimljivo za širu grupu čitalaca, navodit ću knjiga. Da se ona nije kupovala ni sabirala nasumice, svjedoči sustavni samo one najpoznatije.

Biblioteka obitelji Garanjin-Fanfonia sadržava literaturu iz svih oblasti znanja, pa je tako u zavidnu opsegu tu uključena i medicinska knjiga. Da se ona nije kupovala ni sabirala nasumice, svjedoči sustavni izbor djela slavni i poznatih pisaca liječnika, a također i bogata zbirka djela naših liječnika, pretežno iz Dalmacije, ili onih koji su imali doticaja s našim stranama. U toj biblioteci nismo našli inkunabule medicinskog sadržaja, ali zato ima nekoliko veoma starih izdanja iz prve polovine 16. st., uvezanih u jedan obimni svezak. Radi se o djelu „*Della pratica di Giovanni di Vico Genovese*”, tiskanom u Veneciji 1531. god., uz koje su prištampane još tri rasprave iz istog doba. To su: „*Compendio di chirurgia di Mariano Santo Barolitano*”, zatim „*Trattato primo e secondo*” Giovannija dela Croce i „*Scelta... alla chirurgia*” Leonarda Fioravanti Bolognese. Vrlo je stara i knjiga oca moderne botanike Leonharda Fuchsa⁷ „*Methodus seu ratio compendiaria perveniendi ad veram solidamque medicinam*”, objavljena u Tübingenu 1540. god. Njemu u čast prozvana su biljke roda „fukcija” — Fuchsia. Također slavni talijanski liječnik Fortunato Fedele,⁸ rođen 1550. god. na Siciliji, poznat kao tvorac prvog sustavnog traktata legalne medicine, zastupljen je interesantnom knjigom „*Il maestro Fedele*”. Sadržava upute za liječničku pomoć u obliku pita-

nja i odgovora. Iz istog vremena je i knjiga „*Dei discorsi di Pietro Andrea Mathioli, medico cesareo*”, tiskana u Veneciji 1604. god., poznatog talijanskog liječnika i botaničara, koji je boravio i u našim krajevima i opisao ljekovito bilje u Hrvatskoj.

Veoma popularna i osobito brojna u svim našim bibliotekama je su djela Simon-André Tissota,¹⁰ švicarskog liječnika i profesora kliničke medicine u Paviji, u drugoj polovini 18. st. Samo u biblioteci Garanjin-Fanfonia nalazi se sedam njegovih različitih knjiga, od kojih i dvije što su imale poseban odjek u čitavoj onodobnoj Europi: „*Dell'onanismo...*”, čak u tri izdanja (Venezia, 1774. i 1784, Chiasso, 1903) i „*Avvertimenti sopra la salute*” (Venezia, 1768) u kojem je kao racionalist i prosvjetitelj nastojao na popularan način poboljšati zdravstvene prilike siromašnih ljudi. Nailazimo, nadalje, na knjigu „*Trattato di materia medica*”, (Padova, 1794) istaknutog liječnika Williama Cullena,¹¹ škota, učenika velikog Švicarca Albrechta von Hallera (1708—1777), koja je njegovo temeljno djelo, u 6 svezaka. Osnovna značajka Cullenova učenja bila je da je izvor svega života u nervnom sustavu. I knjiga „*Istituzioni di medicina pratica*”, tiskana u Padovi 1820. god. koju je napisao Giovanni Battista Borsieri,¹² profesor na Univerzitetu u Padovi, a zatim osobni liječnik nadvojvode Ferdinanda, svjedoči o znalačkom izboru medicinskih knjiga u Garanjinovoj biblioteci. Isto bismo mogli kazati i za knjigu „*Istituzioni chirurgiche*” Lorenza Heistera,¹³ objavljenu u Veneciji 1782. god., koja je, možda, bila jedna od onih što je dru Jakovu Mirkoviću¹⁴ služila kao temeljni udžbenik u prvoj godini medicinskog studija u Trogiru. Knjiga talijanskog liječnika M. A. Assona,¹⁵ „*Il cervello e le sue focolta*”, (Milano, 1869), najslavnijeg operatera svoga doba, profesora anatomije na Kirurškoj klinici u Veneciji, uklapa se logično među ova birana imena. John Howard,¹⁶ engleski pravnik iz 18. st. zastupljen je knjigom „*Ragguaglio de principali lazaretti in Europa...*”, tiskano u Veneciji 1814. god., u kojoj se bori za kaznenu reformu, za humani postupak prema zatvorenicima, za ukidanje tjelesne kazne itd. Nalazimo još razna imena iz drugih oblasti medicine uz djela Darwina, Pasteura, Lavoisiera, Newtona, Ruđera Boškovića i dr. Brojne su i knjige drugih stranih autora, ali, kako smo naglasili u početku, ograničenost prostora ovog osvrta ne dopušta da ih sve spomenemo.

Obitelj Garanjin-Fanfonia bila je posve sigurno zainteresirana i za liječenje kostobolje i probavnih organa, jer iz tih oblasti ima više liječničkih knjiga od 18. do 20. stoljeća. Nabrojiti ćemo samo neke: Salvator Mandruzzato „*Dei bagni di Abano*” (Padova, 1789); „*Risposta alle ultime osservazioni fatte dal Ciro Pollini all'articolo in cui si aggiungono i giudizi di alcuni celebri medici, all'efficacia delle acque Catulliane*”, (Venezia, 1820); Luigi Valeriano Brera „*Recoaro e le differenti sue acque minerali*” (Padova, 1832); „*Statuti della Società per azioni dello Stabilimento climatico di cura e bagni di mare in Lacroma*”, (Sebenico, 1871); Domenico Ragona „*L'umidità*” (Milano, 1873); Théodor Boubée „*Memoire sur le traitement de la goutte des rhumatismes aigus et chroniques...*” (Auch, 1835) i dr. Treba ipak još spomenuti brošuru švicarskog poduzetnika Nika-

le Selebama.¹⁷ „*Relazione dello stabilimento de bagni d'acqua minerale sulfurea eretto nella città di Spalato*”, (Spalato, 822), koji je prvi počeo iskorištavati splitske sumporne izvore.

S posebnim zadovoljstvom smo utvrdili da su u toj biblioteci našla mjesto i djela domaćih pisaca, a broj i izbor, kako ćemo vidjeti, neće nas razočarati. Recimo odmah da se tu nalazi djelo Dubrovčanina Gjure Baglivija¹⁸ „*Opera omnia medico-practica*”, tiskano u Bassanu 1737. god. Baglivi je jedna od naših najpoznatijih ličnosti u povijesti medicine, rođen 1668. god. u Dubrovniku, a odgojen i školovan u Italiji. Bio je osobni liječnik pape Inocencija XII i Klementa XI, inače profesor anatomije u Rimu. Djelo zadarskog protomedika Paola Pinellija¹⁹ „*Ragionamento medico sopra i principi o della peste della città di Spalato... 28. marzo 1784*”, (Venezia, 1797) bavi se istom pojavom kuge u Splitu kao i opis učenog splitskog liječnika Gijulija Bajamontija²⁰ „*Storia della peste che regnò in Dalmazia negli anni 1783—1784*”, (Venezia, 1876). Tu je zatim istaknuti epidemiolog Antun Andeo Frari, rodom Šibenčanin, liječnik u Splitu, a potom protomedik u Veneciji, sa svoja tri djela o kugi i zaraznim bolestima.²¹ Njegov otac Josip Frari,²² objavljuje u Ankoni 1786. god. knjigu „*Storia ragionata delle malattie acute insorte nella città di Sebenico in Dalmazia... 1783*”. I splitski advokat, rodom Trogiranin, Petar Nutrizio Grisogono, piše o istoj zarazi: „*Sopra il morbo pestilenziale insorto nella Dalmazia Veneta l'anno 1783*” (Mantova, 1789), dok Luka Stulli, najznamenitiji dubrovački liječnik 18. st., piše knjigu o kugi koja je harala 1815. god. „*De pestequae in exitu anni MDCCCXV. in circulum Rhacusum irrepserat*” (Rhacusae, 1818). O koleri u Dalmaciji, koja je pobuđivala strah ne manji od onoga od kuge, prikupljeno je u Biblioteci Garanjin-Fanfionja također nekoliko djela. Tako splitski liječnik i arheolog Franjo Lanza objavljuje „*Relazione nosografico-statistica sull'epidemia colerosa che invase la Dalmazia nell'anno 1836*” (Trieste, 1838), a Josip Dešković, rođen u Omišu, liječnik u Zadru i Beču, piše pučko-prosvjetnu raspravu o koleri „*Die asiatische Cholera*” (Wien, 1865). Trogiranin Ante Cerineo, liječnik u Splitu, Sutivanu i Rabu, upućuje također široj javnosti svoju brošuru „*Il cholera morbus*”, tiskanu u Splitu 1856. god.

Josip Gelčić, Kotoranin, profesor na Pomorskoj školi u Dubrovniku i Trstu, a potom ravnatelj Dubrovačkog arhiva, donosi prikaz protuepidemioloških mjera koje je provodila Dubrovačka Republika „*Delle istituzioni marittime e sanitarie della Repubblica di Ragusa...*” (Trieste, 1882), a Ante Barkanović, rodom iz Omiša, objavljuje polemički spis sa 14 splitskih liječnika u povodu pogrešnog (?) liječenja Emanuela Cvitkovića „*Reminiscenze della lotta medica a Spalato dall'anno 1895 — 1899*” (Ragusa, 1899). Istom slučaju posvećena je i anonimna rasprava „*Caso Cvitković risolto della Facoltà medica di Vienna e Budapest a favore del dott. Barkanović contro i medici di Spalato*” (Ragusa, 1899).

Ovu zbirku domorodaca upotpunjuju i dvije liječničke disertacije, i to: „*De cutis coloris aberrationibus sub pethologico... in lucem editit Righi Vincentius Dalmata Traguriensis*” (Padova, 1844) i „*Dissertatio inauguralis aetiologico-medica de vi ventorum*” (Wien, 1837) Frane

Danila, rođenog u Kaštel Starome, zaslužnog hrvatskog rodoljuba i predsjednika Pokrajinskog vijeća u Zadru.

U Biblioteci Garanjin-Fanfionja sabrana je i zbirka izvještaja, oglasa i proglašenja, poglavito iz doba francuske vladavine, ali i prije i poslije tog vremena, u kojoj se nalaze i razni Dandolovi proglašenja, upustva, odredbe i sl. i s područja zaštite zdravlja. Ako dodamo još nekoliko knjiga iz veterinarske medicine, od kojih su dvije iz druge polovine 18. st.,²³ dobit ćemo potpun uvid i u ovu oblast, vjerujemo do lično zastupljenu, u toj i inače izvanrednoj biblioteci.

Biblioteka obitelji Slade-Šilović sadrži također vrijedan i raznovrstan bibliotečni fond. I njezin je postanak i razvoj zanimljiv za kulturnu povijest naših krajeva. U ovom času razmatrat ćemo, međutim, samo onaj dio knjižnog fundusa koji je sustavno i znalački prikupljao apotekar Roko Slade-Šilović (1872—1944).²⁴ Pasionirani ljubitelj knjige i vrstan stručnjak, uspijevao je da iz malog i dalekog Trogira prati sva zbivanja i najnovije dosege ljekarništva dakako, uz materijalne žrtve, o čemu svjedoči njegova dobro opremljena biblioteka. I zato ćemo u toj biblioteci naći velik broj knjiga svih vrsti, veličina, jezika i starosti, u kojima se nalaze recepti za sve moguće bolesti. Kao prvu navodimo onu o pravilima ponašanja za apotekare i za pripravljanje lijekova, sa zakonskim važenjem „*Istruzioni per gli speciali della Dalmazia*” (Zara, 1835), u kojima se apotekaru zabranjuje miješanje u posao liječnika ili kirurga i određuju se kazne u novcu ili izgon iz trgovine, gubitak profesije, a u težim slučajevima i zatvor. Tu je i „*Kratak izvadak nauke i propisa o koleri*”, objavljen u Dubrovniku 1910. god. u kojem se traži da se odmah prijavi svaki slučaj za koji se sumnja da bi mogao biti ta bolest.

Međutim, vratimo se nekoliko stoljeća unatrag, jer u ovoj bogatoj biblioteci ima i knjiga iz 16. stoljeća! Najstarija je upravo knjiga i najslavnijeg liječnika u povijesti medicine Klaudija Galena (Claudius Galenus)²⁵ „*De medicamentorum compositione...*”, tiskana u Veneciji 1536. god. Nešto kasnije tiskana je obimna knjiga recepata za apotekare Jacoba Vaeckera „*Antidotarium generale...*” (Basileae, 1576). Nabrojiti ćemo i nekoliko autora iz 17. i 18. stoljeća: Johannes Rudolph Glauber s knjigom „*Pharmacopeae spagyricae, pars secunda. De vegetabilium, animalium et mineralium praeparatione...*” (Amstelodami, 1656); zatim Nicolas Lemery, jedan od najvećih kemičara u zadnjoj četvrtini 7. st. s dvije knjige: „*Farmacopea universale che contiene tutte le composizioni di farmazia...*” (Venezia, 1742), s uputama za pravljenje lijekova, i krasno izdanje „*Dižionario ovvero trattato universale delle droghe semplici...*”, ed. 3 (Venezia, 1751), u kojem su doneseni opisi i crteži ljekovitih trava. Gio Battista Capello, uz čije je ime vezano upoznavanje kloroforma, zastupljen je s dva primjerka knjige „*Lessico farmaceutico-chimico*” (Venezia, 1763. i Venezia, 1792). Iz istog doba je i knjiga francuskog ljekarnika Bauméa „*Elementi di farmacia teorica e pratica*” (Venezia, 1773) i Giuseppe Cassivucha, čije prezime upućuje na slavensko porijeklo, „*Lessico farmaceutico chimico contiene li rimedii più usati d'oggi*”, objavljen, kao i većina ostalih, u Veneciji, 1871. god.

Devetnaesto stoljeće je veoma bogato zastupljeno. Uz posve ljekarnička, tu se nalaze i liječnička izdanja, npr. prijevod na talijanski knjige dvojice francuskih liječnika A. Troussseaua i E. H. Pidoua „*Trattato di terapeutica e di materia medica*” (Napoli, 1856) i Hermanna Meyera „*Trattato di anatomia umana*” (Milano, 1867), te još jedan prijevod na talijanski glasovitog irskog liječnika Roberta Jamesa Gravesa „*Lezioni cliniche di medicina pratica*” (Firenze, 1873). Njegova klinička istraživanja bila su usmjerena na proučavanje tifusa, tuberkuloze i kolere.

Novo doba donosi i nove probleme, pretežno psihološke naravi pa tako djelo „*La paura*”, poznatog talijanskog profesora farmacije u Torinu Angela Mossa, objavljeno u Milanu 1884. god., govori o tome kako se strah odražava na razne organe: mozak, srce, cirkulaciju krvi i sl. Treba također navesti knjigu G. L. Sergija, profesora antropologije u Bolonji i Rimu, koji se bavio i filozofijom i psihologijom, „*L'origine dei fenomeni psichici*” (Torino, 1904) iz istog znanstvenog područja.

Najbrojnije su, naravno, knjige iz ljekarništva, od kojih ćemo također nabrojiti samo neke, počevši od najstarije, španjolskog liječnika Mathea José Orfila „*Tossicologia pratica*”, objavljene u Livornu 1835. god.; zatim „*Farmacologia teorica e pratica*” (Milano, 1866—1876) poznatog talijanskog farmakologa Giuseppe Orosija, osnivača laboratorija za kemijska i farmakološka istraživanja u bolnici u Livornu. Veoma je obimna i sadržajno bogata knjiga dvojice austrijskih autora: F. C. Schneidera i Aug. Vogla: „*Commentar zur österreichischen Pharmacopeae...*”, tiskana u Beču 1874. god. Zanimljiva knjiga P. E. Alessandrija „*Manuale storico-pratico sulle alterazioni e falsificazioni di sostanze alimentari...*” (Milano, 1886), u kojoj se nalaze opisi raznih medicinskih sprava (termometar, mikroskop, fotometrija, rad s plinom i dr.) kao i upute za njihovo primjenjivanje. U velikoj upotrebi je bila zbirka recepata Gustava Kiczka „*Pharmazeutische Manuale*”, tiskana također u Beču 1885. god. Veoma obimna (preko 800 str.) i za apotekara R. Sladu-Silovića važna (obilježio ju je svojim velikim pečatom) bila je knjiga G. Basilisca „*Leggi e norme per l'esercizio della farmacia in Austria*” (Trieste, 1913).

I mogli bismo tako nabrajati još razna i zanimljiva djela koja obogaćuju tu biblioteku, čuvanu srećom i dandanas s isto toliko ljubavi i pažnje kao i u vrijeme njezina nastajanja i uvećavanja. Treba istaknuti da se tu nalazi svežanj brošura o lazaretima, o liječenju kuge, kolere, malarije, tuberkuloze; da se tu nalaze razni nautci ili pravila o ponašanju apotekara u svojem pozivu; zatim brojni priručnici za pravljenje lijekova, od popularnih milanskih izdanja „*Manuale Hoepli*” do raznih izdanja praktičke farmaceutike u Italiji i Austriji. Nisu bili zanemareni ni domaći pisci²⁶ s tog područja, pa su tako u Sladinoj biblioteci našla mjesto i novija (tj. do početka II svjetskog rata) djela domaćih autora. Prijatno iznenađuje velik broj raznih ljekarničkih domaćih i stranih časopisa,²⁷ uz rječnike, enciklopedije i leksikone iz iste struke, što rječitog vori o visokoj stručnosti i znanstvenom senzibilitetu vlasnika biblioteke.

Cijela plejada samih klasika medicine nalazi se u *Biblioteci Trogirskog kaptola*. Kao da je te knjige godinama skupljao stručnjak koji je

htio njima ocrtati povijest medicinskih znanosti. Da samo nabrojimo kronološkim slijedom da se tu mogu naći izdanja Aristotelovih djela, Hipokratove knjige „*Hipocratis coi medicorum omnium facile principis opera*”, tiskanu u Veneciji 1619. god., pa još jedno Hipokratovo djelo „*Opera omnia*”, u tri sveska (Venezia, 1737); zatim znamenito djelo Aulusa Corneliusa Celsusa „*De re medica*”, iz I. st. n.e., koje je prema L. Glesingeru, jedno od najvrednijih u staroj medicinskoj literaturi. Tiskano je u Milanu 1828. god. u 8 svezaka. Uza nj je djelo Plinija Starijeg, Celsusova suvremenika, „*Historia naturalis*”, pa Vitruvijeva „*L'architettura generale*”, (Venezia, 1747), Baconov „*Nuovo organo delle scienze*”, (Bassano, 1788) i dr. Pet svezaka folio formata u krasnom originalnom uvezu iz 16. stoljeća jesu „*Galenus opera*” (Basileae, 1562). Galenus, taj neprikosnoveni autoritet u oblasti medicine kroz cijeli srednji vijek sve do 16. stoljeća, zauzima ovdje počasno mjesto koje mu i pripada.

16. stoljeće je i ovdje slabo zastupljeno, kao što je uostalom slučaj i sa svim bibliotekama o kojima je riječ, ali je zato bolje kompletirana medicinska literatura iz 17, 18, i 19. st. S kraja 16. i početkom 17. st. pojavljuje se jedno ime, važno u povijesti medicine. To je naš zemljak, zastupnik novog smjera u oblasti medicinske znanosti, tzv. ijatrofizike, Istranin iz Kopa, Santorio Santorio sa svojim djelom „*Commentaria*”, objavljenim u Veneciji 1660. god. Samo nešto kasnije, pojavljuje se još jedno slavno ime iz naših krajeva, još jedan zastupnik ijatrofizike, prije spomenuti Gjurio Baglivi. Trogirski kaptol posjeduje njegovo djelo „*Opera omnia medico — pratica*”, u dva izdanja, oba tiskana u Veneciji 1723. i 1738. god. Djelo Thomasa Sydenhama (rođ. 1624), kojega su suvremenici zvali „engleski Hipokrat”, u folio formatu i lijepom uvezu, našlo je također istaknuto mjesto u Kaptolskoj biblioteci. Nizozemac Hermann Boerhaave može se po svom značenju usporediti sa slavim Sydenhamom, a zaslužan je i stoga što je osnovao svoju školu iz koje su potekla mnoga glasovita imena. U ovoj biblioteci ponosno stoje na policama u krasnom uvezu tri Boerhaaveova djela, sva tri tiskana u Veneciji polovinom 18. st., i to: „*Praelectiones academicae*”, iz 1743, „*Tractatus de viribus medicamentorum*”, iz 1752. i „*Opera omnia*”, iz 1766. god. Ovo potonje djelo napisao je zajedno sa svojim isto tako proslavljenim učnikom, Albrechtom von Hallerom, profesorom medicine, anatomije, kirurgije i botanike u Göttingenu. Nekoliko svezaka još jednog proslavljenog Boerhaaveova učenika, Gerharda van Swieten, u lijepom uvezu s utisnutim zlatoreznim ornamentima, nalaze se u neposrednoj blizini. To su „*Commentarii in omnes aphorismos Hermani Boerhaave*”, objavljeni u Veneciji 1761—1772. god. te još jedno izdanje istih komentara iz 1766. god. Van Swieten je bio osobni liječnik carice Marije Terezije, reformator austrijskog saniteta i Medicinskog fakulteta u Beču. Treba navesti i djela Marcella Malpighia „*Opera postuma*” (Venezia, 1743) i „*Consultationum medicarum*” (Venezia, 1747), profesora anatomije u Bolonji polovinom 17. st., zaslužnog za razvoj mikroskopske anatomije. Tu je i knjiga A. L. Lavoisiera, francuskog fizičara i kemičara (1743—1794), osnivača moderne kemije, „*Dissertazioni sulla respirazione e traspirazione*” (Ve-

nezia, 1792), zatim knjiga Antonia Scarpe, profesora u Modeni i Paviji, „*Lettera e risposta sulla legatura delle grosse arterie degli arti*”, tiskana u Pisi 1820. god. Veoma su popularna bila, kako je već rečeno, izdanja švicarskog liječnika Tissota koji je u ovoj biblioteci zastupljen sa šest svojih djela.²⁸

Treba svakako istaknuti knjigu Giovambattiste Paitonija „*Parere sulla natura della tischezza sulle cautelle da usare per preservarsi dalla medesima*” (Venezia, 1772). Prema navodu M. D. Grmek a²⁹ nalazio se u zadržskoj Biblioteci Paravia jedan primjerak koji je u II svjetskom ratu odnesen u Italiju. Prema tome, ovo bi bio jedini primjerak te knjige u našoj zemlji. Zanimljiva je također i knjiga „*Antidotarium Bononiense a collegio medicorum*” (Venetiis, 1766) s upustvima za pravljenje recepata. Veoma je koristan, sigurno, bio i „*Lexicon medicum graeco-latinum*”, (Patavii, 1762) Bartolomea Caltellija, kao i knjiga francuskog kemičara Nicolasa Lemerya „*Corso di Chimica*” (Venetia, 1697) i „*Farmacopea universale*” (Venezia, 1762).

Uz opća djela o medicini, ima tu i specijalističkih, koja se bave npr. rahitisom, reumatizmom, hemeroidima, bolestima očiju, paralizom, padavicom, skorbutom, posebno kugom i kolerom, i dr. Predaleko bi nas odvelo da sve nabrajamo. Osvrnut ćemo se međutim na naše autore, koji su također zastupljeni u dostojnom obimu. Njihovi radovi odnose se, uglavnom, na kugu i koleru, bilo kao na povijesni prikaz haranja tih zaraza, ili na metode liječenja. O kugi pišu: Antonio Frari, Šibenčanin, „*Storia della febbre epidemica che regnò a Spalato... 1817*” (Padova, 1818); Nikola Bussoti, poznatiji po svom pseudonimu Fedele da Zara, „*Produzioni ascetiche ed ascitizie concernenti la peste di Spalato 1784...*” (Venezia, 1790); Fidejadreni Dalmatae „*Epistola conscripta Spalati, tempore pestis... anno 1784*” (Padova, 1784); svećenik Luj Pavišić, također Zadrani, „*Memoria storica della peste di Macarsca del 1815, scritta in italiano ed illirico*” (Vienna, 1851); još jedan Zadrani, Valentin Trigari, bavi se pojavom kolere u knjizi „*Memorie sopra i primi casi di cholera morbus che si manifesta in Zara nel 1849 con una opinione sul cholera in generale dell'anno detto*” (Spalato, 1851); o koleri piše i bosanski franjevac-liječnik Mate Nikolić, veoma zaslužan za suzbijanje i liječenje kuge 1814—1818, „*Lettere sul cholera asiatico*” (Trieste, 1865), kao i Trogirani Ante Cerineo u svom prikazu „*Il cholera morbus*” (Spalato, 1856). Tu se nalaze i četiri disertacije naših liječnika, i to Jakova Celio Cege, iz Kaštel Staroga, „*Un cenno sulla unità della scienza applicata alla medicina*” (Pavia, 1809); Nikole Ostojića, iz Starog Grada na Hvaru, „*De lucis in corpus humanum efficacia*” (Pavia, 1835); Baltazara Politea, također iz Starog Grada, „*Brevi cenni sopra la trichina spirale*” (Padova, 1861) i Antuna Vidovića, liječnika u Omišu, „*Dell' azione del caffè sull' uomo sano e malato*” (Pavia, 1858).

Ako još spomenemo da se i u Kaptolskoj biblioteci, uz više spisa o čuvanju od zaraznih bolesti, nalaze i upustva o pružanju prve pomoći, o lazaretima, ubožnicama i sl., onda doista možemo zaključiti da bi postojanje i samo te biblioteke moglo zadovoljiti medicinski studij u Trogiru u vrijeme njegova osnivanja 1806. god.

I druge biblioteke u Dalmaciji, bilo javne bilo privatne, posjeduju neka više neka manje i medicinskih knjiga.

O fondu glasovite *Biblioteke Petra Hektorovića* znademo veoma malo.

Biblioteka Petra Nisitea, znanstvenika i enciklopediste iz St. Grada na otoku Hvaru, inače Hektorovićeve nasljednika po tankoj krvi, je bolje poznata. Danas u toj biblioteci, koja je u vlasništvu obitelji Politeo, osim dva medicinska rječnika³⁰ iz 18. st. te neizostavnog Tissota, ne postoji ni jedna medicinska knjiga.

Otok Hvar, poznat kao jedan od najvažnijih središta u našoj prošlosti, pratio je zbog svoje otvorenosti i veza sa svijetom, ne samo kulturne nego i političke događaje, što se odražava i u sačuvanom knjižnom fondu, prikupljenom darovanjima ili otkupom u *Centru za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*. Među tim knjigama kriju se sigurno veoma vrijedna, možda i raritetna djela. Tek općenito može se zasada reći da se tu čuva i priličan broj medicinskih knjiga, najviše iz 18. st., među kojima ima djela iz kirurgije, ginekologije, neurologije, o borbi protiv velikih boginja, veneričnih bolesti i dr. Treba ipak navesti najstariju, zasada, poznatu knjigu „*Razae (medici) libellus de peste, de graeco in latinum sermonem versus...*” (Venetiis, 1555) i Bartholomaeus Eustachius, „*Tabulae anatomicae*”, u folio formatu, objavljenu u Veneciji 1769.³¹

Biblioteka Hvarskog kaptola posjeduje također lijep broj medicinskih knjiga, pretežno iz 18. st.³²

Franjevačka biblioteka u Šibeniku čuva u svom fondu tridesetak vrijednih medicinskih knjiga iz 18. i 19. st., među kojima se nalaze nama već poznati autori Santorio Santorio, Antonio Frari, Franjo Lanza, a od domaćih autora „mlađa” generacija: Ivan Dežman, Ivan Jagić, Anton Kršan, Anton Lobmayer, Janko Barlè i Rade Marković. Navest ćemo također i dvije knjige iz 16. stoljeća kojima su autori: Colubus Reolius, „*Delire anatomica*”, (Venezia, 1559) i Dusius Aemildus, „*De tuenda valetudine*” (Tavrini, 1582).

Korčula je također istaknuto kulturno središte u kojemu se sačuvalo nekoliko vrijednih starih biblioteka. Jedna od najstarijih, *Biblioteka obitelji Arneri*, odnedavno u posjedu Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, osim tri sasvim popularne medicinske publikacije nema, što je za čuđenje, nikakvo značajnije medicinsko djelo.

Biblioteka obitelji Kapor, međutim, posjeduje i danas pedesetak medicinskih knjiga, kojih je popis na sreću i objavljen.³³ Među njima ima i vrlo vrijednih, nama već poznatih domaćih i stranih autora: Santorio Santoria, Gjura Baglivia, Giulija Bajamontija, Tissota, Lorenza, Heistera i dr.

Korčulanska opatska biblioteka, u svom inače dobro opremljenom i čuvanom fundusu, ima svega 3—4 medicinske knjige, od kojih vrijedi spomenuti „*Lexicon medicum*” Jacobusa Pancratiusa Brunionusa, tiskan u Padovi 1713. god.

Za ovo naše izlaganje bio bi, bez dvojbe, najzanimljiviji sadržaj korčulanske *Biblioteke obitelji Mirošević*, koju su formirale tri generaci-

je liječnika. To je bila sigurno najbogatija i najbolje opskrbljena medicinska biblioteka u Dalmaciji, iz početka 19. stoljeća. No u njezinu fondu bilo je i starih i rijetkih izdanja, priručnika, medicinskih atlasa iz 16. st. i sl. Brojila je više tisuću svezaka birane literature, zajedno s časopisima, leksikonima, rječnicima i sitnim tiskom, što je sve progutao požar u Splitu 1980. god.³⁴

U susjednom Orebiću jedna biblioteka privlači posebnu pažnju s obzirom na njezin zanimljiv i raznovrstan sadržaj. To je *Biblioteka pomorske obitelji Fisković*, iz 18. st. Vlasnici i upravitelji brodova, obrazovani pomorci generacijâ Fiskovićâ bili su na svojim brodovima ujedno i „liječnici“ koji su morali voditi računa i o zdravlju svoje posade. Stoga su se u toj biblioteci sačuvali do danas neke medicinske knjige, a među njima i ove: „*Lettere curiose... di Melibeo Sampogna*“ u kojoj se nalazi „*Lettera contenente alcune osservazioni fisico-mediche*“, tiskana u Veneciji 1792. god.; zatim „*Materia medica seu cognitionis medicamentorum epicrisis analytica*“ u 2. sv., iz 1814. god.; Stefano Gallini „*Elementi di fisiologia del corpo umano*“ (Padova, 1817) i „*Nuovo sistema di nosografia per ristabilire un metodo meno assurdo e meno incerto di conoscere e curare le malattie. Pensieri di Giambattista Pezzoli*“, tiskana u Veneciji 1836. god. U biblioteku je uključena i arhivska zbirka s osobito zanimljivom korespondencijom, u kojoj bi se vjerojatno našlo podataka i s područja zaštite zdravlja.

Na kraju treba istaknuti kao zajedničku značajku svih ovdje navedenih biblioteka, a i onih koje nisu mogle biti obuhvaćene u ovom osvrtu, da su se u našim krajevima pratila, nabavljala, čitala i upoznavala sva onodobna stremljenja i dometi i na ovom kao i na ostalim područjima znanosti, literature, glazbe, umjetnosti. Takvu literaturu nalazimo u svim spomenutim bibliotekama, sve do početka I. svjetskog rata — kad najednom kao odsječena — ostaju prošla stoljeća sama za sebe, prinovljena kasnije tek pokojom knjigom, ostaju kao spomenik prošlim vremenima i prošlim generacijama koje nam tako ostaviše svjedočanstvo o sebi dostojno poštovanja.*

* U vezi s ovim osvrtom bilo je zapaženo, sasvim točno, da u bibliotekama o kojima je riječ, nema knjiga koje su bile tiskane u Hrvatskoj.** To je činjenica koja se, međutim, ne može tumačiti nezainteresiranošću nabavljača biblioteka za djelima objavljenim u Hrvatskoj, nego samo ukazuje na slabe veze između Dalmacije i Hrvatske u vrijeme kad su bile dvije odvojene političke cjeline. No ako ih se nije našlo, ne znači da ih i nije bilo iako bi to bio sasvim zanemarljiv broj u odnosu na postojeću literaturu na talijanskom jeziku. Vrlo je vjerojatno mišljenje da je taj manjak možda i posljedica prihvatanja medicinskih principa metoda i reformi jer su liječnici iz Dalmacije, gotovo odreda školovani na Apeninskom poluotoku, slijedili saznanja i učenja svojih profesora, ijatrofizičara, dok su oni u Hrvatskoj zastupali protivni smjer ijatrokemičara, osobito proširen u sjevernim zemljama (L. Glesinger, *Medicina kroz vjekove*, 1954, 193).

Osim toga, biblioteke kojih su fondovi bili zastupljeni u ovom prikazu pripadaju, doduše, starim i uglednim obiteljima ili crkvenim ustanovama, ali su one, u usporedbi s moćnim i snažnim feudalnim plemstvom i crkvenim veleposjednicima u Hrvatskoj, bile, što se ekonomske moći tiče, u mnogo nepovoljnijem položaju. Stoga ovakva opskrbljenost literaturom iz oblasti prirodnačkih znanosti tih biblioteka, čiji su vlasnici usto bili nastrojani izrazito humanističkim pogledom na svijet, dokazuje njihovu težnju za svestranom informiranošću na način koji im je tada bio dostupan i moguć.

** Ni u drugim jugoslavenskim zemljama (*Prim. Ured.*)

BILJEŠKE

¹ Biblioteka obitelji Garanjin Fanfonja je jedna od rijetkih naših biblioteka koja posjeduje „*Kraljski Dalmatin*“ u kompletu. — ² Krasić, S., *Trogiranin Fantin de Valle i njegova biblioteka*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 1973, 20, 367—383. — ³ Da je obitelj Cipicco već i prije toga doba morala imati svoju biblioteku svjedoči i djelo Koriolana Čipika „*Petri Mocenici imperatoris gesta*“ kao i činjenica da je u toj biblioteci pronađen polovinom 17. st. do tada nepoznati fragment Petronijeva *Satirika* „*Trimalhionova gozba*“, danas vlasništvo Bibliothèque Nationale u Parizu. — ⁴ O biblioteci je pisao Morović, H., *Biblioteka Garanjin-Fanfonja u Trogiru*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 1964, 10, 3—4, 95—106, a o arhivu Božić-Bužanić D., *Arhivsko spomeničko blago Trogira*, Mogućnosti, 1980, XXVII, 10—11, 1147—1155, i dr. — ⁵ Biblioteka obitelji Slade-Šilović bilježi svoj postanak 1838-om god., kada je biskup Lujo Skakoc darovao toj obitelji veći dio svojih knjiga i korespondenciju. Kasnije se uvećavala darivanjima i nasljedstvom, a posebno brigom apotekara Roka Slade-Šilovića, oca današnjeg vlasnika Mirka Slade-Šilovića. O njoj još nije podrobnije pisano. — ⁶ Ni o toj biblioteci, koja vuče porijeklo iz srednjeg vijeka, nije dosad pisano. — ⁷ Podaci iz *Enciclopedia italiana Treccani*. — ⁸ N. dj., kao bilj. 7. — ⁹ Glesinger, L., *Medicina kroz vjekove*, Zagreb, 1954, 164. — ¹⁰ Thaler, L., *Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od 1770. do 1850.*, Karlovac, 1927, 42. — ¹¹ N. dj., 27. — ¹² Podaci iz *Enciclopedia italiana Treccani*. — ¹³ Grmek, M. D., *Medicinski tečajevi u Trogiru i Sibeniku za vrijeme francuske vladavine*. Anali Hist. inst. JAZU u Dubrovniku, 1962, 8—9, 387. — ¹⁴ N. dj., str. 381. i d. — ¹⁵ *Enciclopedia italiana Treccani*. — ¹⁶ N. dj., kao bilj.¹⁵ — ¹⁷ Grmek, M. D., *Bibliografija*, I, 1, 154. — ¹⁸ Glesinger, L., n. dj., 195. — ¹⁹ Grmek, M. D., *Bibliografija*¹⁷, I, 1, 138. — ²⁰ N. dj., 34—35. Ovaj kao i druge Bajamontijeve radove, preveo je D. Kečkemet i objavio u knjizi: *Julije Bajamonti*, Zapisi o gradu Splitu, Split, 1975. — ²¹ To su: „*Della peste e della pubblica amministrazione sanitaria*“ (Venezia, 1840); „*Storia della febbre epidemica che regnò a Spalato e luoghi vicini...*“ (Padova, 1818); „*Invito d'associazione ad un'opera sulla peste...*“ (Spalato, 1817). — ²² Grmek, M. D., *Bibliografija*¹⁷, I, 1, 66. Za sve podatke o našim liječnicima koristila sam se tom bibliografijom. — ²³ To su knjige: Amadeus von Wolstein „*Tratt. delle epidemie, malattie e peste de bestiami... per la gente di campagna*“ (Roveretto, 1795) i Marco Fassadoni „*Saggio georgico e veterinario ossia Raccolta di rimedj preservativi e curativi contra le malattie... a cui sono soggetti gli alberi*“ (Treviso 1796). — ²⁴ Grmek, M. D., *Bibliografija*¹⁷, I, 1, 230. Autor navodi da je bibliografiju Sladinih radova objavio D. Berić u „*Farmaceutskom glasniku*“, 1954, 10, 339—340. — ²⁵ Galenus, rođen u Pergamonu u Maloj Aziji, u 2. st. n. e. Pisac brojnih djela s područja medicine, Hipokratov sljedbenik. (Glesinger, L., n. dj., 79. i d.). Podaci o ostalim stranim piscima uzeti su također iz ove knjige ili iz *Enciclopedia italiana Treccani*. — ²⁶ Škender Horvat, „*Domaća ljekara. Po uputi župnika Sebastijana Kneippa*“, Zagreb, 1898; Julije Domac, „*Uputa u farmakologiju*“, Zagreb, 1899; Janko Barlé, „*Ranarnici i ljekarnici iz franjevačkog reda*“, Zagreb, 1907; Gustav Janeček, „*Rukovodnik za praktične vježbe u kvalitativnoj kemijskoj analizi neorganskih tjevine*“, Zagreb, 1907; Nikola Lalić, „*Knjiga za primalje*“, Zadar, 1908; Ljubiša Arsenović, „*Tehnika praktične farmacije*“, Beograd, 1911; Jozo Arambašin, „*Liječnički rječnik*“, Split, 1912; Tihomir R. Đorđević, „*Medicinske prilike za vreme vlade kneza Miloša Obrenovića*“ (1815—1839)“, Beograd, 1921; Marijan Blažić, „*Evolucija i postanak čovjeka*“, Zagreb, 1939. — ²⁷ Od časopisa ćemo navesti samo neke koji su bolje kompletirani: (domaći:) „*Aesculap*“, Ljekarnički časopis, Zagreb, 1897, 1—2; Hrvatsko-slavonski ljetopis, Pharmacopoea croatico-slavonica. II. izd. Zagreb, 1901. (Impozantan svezak u kojem su detaljno obrađeni najrazličitiji lijekovi i njihova priprema. Svaki recept tiskan je na hrv. i lat. jeziku); Farmaceutski vjesnik, Zagreb, 1907—1913, 1; Apotekarski vjesnik (poslije:) Vjesnik ljekarnika kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Zagreb, 1920—1941, 10; Glas apotekarstva, Organ Apotekarskog društva i Saveza apotekara za Vojvodinu. Beograd—Novi Sad, 1920; Glasilo Apotekarske komore, Službeni organ kraljevine Jugoslavije, Zagreb, 1935—1940; (strani:) Codice farmaceutico ossia farmacopea francese... confrontato colla... farmacopea austriaca, Venezia, 1838, vol. 1—2; Annuario delle scienze chimiche farmaceutiche e medico-

-legali... Mantova, 1841—1847; Gazzetta di farmacia e di chimica, Venezia, 1855—1861; Bullettino farmaceutico, Milano, 1882—1889; Repertorio italiano di chimica e di farmacia, Firenze, 1865; Giornale di farmacia... Organo dei farmacisti di Trieste, Istria e Gorizia, Trieste, 1898—1905; Rivista sanitaria medico-farmaceutica, Trieste 1913—1915; i dr. —²⁸ To su: *Varie opere mediche* (Venezia, 1771); *Avvertimenti al popolo sopra la salute* (Venetia, 1774); *Epistolae medicae* (Venetiis, 1774); *Lettere mediche* (Venezia, 1777); *Saggio sopra i mezzi di perfezionare gli studi di medicina*, (Venezia, 1786); *L'onanismo o saggio sulle malattie prodotte dalla masturbazione*, (Milano, 1853). —²⁹ Grmek, M. D., Bibliografija,¹⁷ I, 1, 126. —³⁰ *Dictionnaire botanique et pharmaceutique* (Paris, 1759) i J. F. Lavoisier, *Dictionnaire portatif de medicin* (Paris, 1764). —³¹ Nikolanci M., *Kulturni profil Hvara u prošlosti vidjen kroz knjige*, Hvarski zbornik, 1977, 5, 290—291. —³² O toj biblioteci je pisala Novak-Vukelić, M., *Kaptolska knjižnica u Hvaru*, Anali Hist. inst. JAZU u Dubrovniku, 1952, 1, 343—358. O medicinskoj literaturi, nažalost, osim opće natuknice da u stručnom rasporedu postoji i grupa „medicinske knjige“, nema podrobnijih podataka. —³³ Kapov, A., *Zdravstvene prilike u Korčuli u srednjem vijeku*, Korčula, 1971, 14—15. —³⁴ Biblioteku je iz Korčule preselio u Split 1946. god. dr Dinko Mirošević (1899—1986) kad je preuzeo upravu Splitskih toplica.

Neda ANZULOVIC, Split

LES LIVRES MÉDICAUX DANS LES BIBLIOTHÈQUES FAMILIALES ET ECCLÉSIASTIQUES A TROGIR ET EN DALMATIE CENTRALE

Ceci est la première tentative visant à constater la présence de la littérature médicale dans certaines des plus importantes bibliothèques de Dalmatie centrale.

Trois bibliothèques situées dans la ville de Trogir ont été étudiées avec le plus de soin: la bibliothèque du Chapitre de Trogir, ainsi que celles des familles Garagnin-Fanfogna et Slade-Šilović. Les recherches concernaient également d'autres bibliothèques: celles du couvent des franciscains à Šibenik, du Chapitre de Hvar, de Petar Nisiteo à Hvar et des archives du Centre pour la sauvegarde du patrimoine culturel de la commune de Hvar. A Korčula, nous avons examiné les bibliothèques de l'abbaye et des familles Arneri et Kapov ainsi que celle de la famille du Dr. Mirošević comptant plusieurs milliers de livres de littérature médicale et ayant été formée par trois générations de médecins — cette dernière a disparu au cours de l'incendie de 1980. A Orebić, petite ville voisine, l'objet de nos recherches était l'importante bibliothèque de la famille de navigateurs Fisković, du XVIIIes.

Par sa qualité et sa quantité, le contenu de ces bibliothèques témoigne du haut niveau culturel des Dalmates instruits de l'époque — laïques ou gens d'église. Etant donné que la Dalmatie était reliée par voie maritime à différentes cités-états de l'époque, particulièrement avec celles d'Italie, il est logique que la majorité des contenus, tels les livres de médecine, provienne principalement de ces villes, en premier lieu de Venise.

Comme nous avons pu le constater, ces bibliothèques contiennent des œuvres de médecins très connus (et dans des éditions allant du XVIes. à nos jours) par exemple: Aulus Cornelius Celsus, Claudius Galenus, Leonhard Fuchs, Columbus Reoldius, Dusus Aemilius, Santorio Santorio, Thomas Sydenham, Wilhelm Cullen, Abrecht von Haller, Herman Boerhaave, Gerhard van Swieten, et particulièrement le Suisse Simon André Tissot présent dans presque toutes les bibliothèques. Parmi les médecins dalmates nous trouvons les œuvres de: Gjuro Baglivi, Angelo Antonio Frari, Giuseppe Frari, Paolo Pinelli, Nicolò Bussoti (plus connu sous le nom de Fedele da Zara), Nutrizio Grisogono, Josip Dešković, Antè Cerineo etc, qui ont surtout écrit des œuvres sur la peste et le choléra.

Les livres des auteurs d'origine non-Italienne dans les bibliothèques susmentionnées ont presque tous été traduits en italien et principalement imprimés à Venise. Cependant, le choix des auteurs, beaucoup plus nombreux que ceux énumérés ici, témoigne du haut niveau d'information des Dalmates cultivés, même dans le domaine des sciences exactes, quoique ces bibliothèques fussent plutôt orientées vers les sciences humaines.

Nous pouvons signaler que, en tant que caractéristique commune, ces bibliothèques furent développées et enrichies régulièrement en nouveaux livres jusqu'à la fin de la Première Guerre mondiale, lorsque prit subitement fin l'acquisition de nouveaux livres, qu'au mieux on ne trouve plus que sporadiquement et sans système, la majorité de ces bibliothèques devenant alors des monuments culturels, après avoir été des organismes vivants.

Par bonheur leurs propriétaire, anciens et actuels, conscients de leur valeur, ont pris soin de les protéger contre le dépérissement.

(Rad je primljen u Uredništvu 20. XII 1987. god.)